

100 lat prowadzenia ksiąg hodowlanych owiec rasy merynos polski w Brylewie

Fot. 1. Merynosy z Brylewa (fot. Paweł Wierzba)

Roman Niżnikowski

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie,
Wydział Hodowli, Bioinżynierii i Ochrony Zwierząt,
Katedra Hodowli Zwierząt

W 2019 roku minęło 100 lat od założenia ksiąg zarodowych stada owiec w Brylewie, które pod numerem 411-001 zostało zarejestrowane w 1919 roku. Biorąc pod uwagę kod numeracji, liczba 41 oznacza województwo leszczyńskie, kolejna cyfra 1 – sektor uspołeczniony stada, natomiast 001 po myślniku – kolejny numer stada objętego oceną wartości hodowlanej, czyli pierwsze stado, które zostało objęte tego typu oceną. Obecnie stado przynależy do Ośrodka Hodowli Zarodowej „GARZYN” Sp. z o.o. w Garzynie i zaliczane jest do najstarszych stad owiec merynosowych w Polsce.

Pierwsze wzmianki na temat hodowli owiec w Brylewie datowane są jednak znacznie wcześniej, bo na rok 1830 [4]. W monografii Waligóry [4] znajduje się informacja o założeniu Spółki Hodowli Owiec, w której działał aktywnie pierwszy znany właściciel Brylewa pan S. Szczaniecki, posiadacz stada owiec niezidentyfikowanej w tym opracowaniu rasy. Spółka powstała w efekcie wielu działań prowadzonych w Wielkim Księstwie Poznańskim oraz Królestwie Polskim. Natomiast w opra-

cowaniu Kownackich [2] można znaleźć ciekawą historię kolejnego właściciela Brylewa, pana Hipolita Szczawińskiego herbu Prawdzic. Na wieść o wybuchu Powstania Listopadowego porzucił szkołę i udał się do Warszawy, gdzie brał czynny udział w bitwie pod Olszynką Grochowską. Po upadku Powstania wrócił do domu, gdzie przez władze pruskie za karę został powołany do odbycia 3-letniej służby wojskowej w Moguncji. Mimo to skończył gimnazjum i Uniwersytet Wrocławski. W 1846 roku za działalność w związkach niepodległościowych, wyrokiem sądu został skazany na 8 lat twierdzy, utratę szlachectwa i stopnia oficerskiego. Na wolność wyszedł w 1848 roku, dzięki wybuchowi rewolucji w Berlinie. W 1853 roku zakupił majątek Brylewo, w którym założył w 1856 roku owczarnię owiec merynosowych. Stado to charakteryzowało się wysoką wartością hodowlaną i wpływało na okoliczne stada przez rozprowadzanie rozplodników oraz propagowanie owczarstwa na wysta-

Szczęśliwego Nowego Roku

2020

życzy Redakcja

wach zwierząt w Gostyniu. Hipolit Szczawiński był pomysłodawcą i głównym organizatorem tych wystaw. Patriotyzm i chęć odbudowy państwowości pchnęła go do udziału w Powstaniu Styczniowym, za co został osądzony i był więziony w Berlinie i Moabie. Nie szczędził w tym czasie środków na wsparcie emigracji powstańców styczniowych, szukających pomocy w trakcie pobytu na obczyźnie. Po latach więzienia opuścił Brylewo, pozostawiając majątek swojemu synowi Zdzisławowi. Zostawił po sobie wspaniałe stado owiec merynosowych. O nim właśnie pisze Waligóra [4], informując o istnieniu owczarni zarodowej w końcu XIX i na początku XX wieku.

W okresie międzywojennym informacje o stadzie z Brylewa, łącznie z opisem innych stad merynosowych, pojawiają się w opracowaniu Alkiewicza [1]. Podkreślano w nim wysoki poziom hodowli tych owiec, utrzymywanych na terenie dawnego województwa leszczyńskiego. Świadczy to o intensywnej kontynuacji hodowli rozpoczętej otwarciem ksiąg zarodowych w roku 1919. Według Waligóry [4], w czasie okupacji niemieckiej sprowadzono do Brylewa z rejonu Lipska nowe stado zarodowe, które odznaczało się dobrym wyrównaniem w typie merynosa niemieckiego, o szlachetnej wełnie i cienkim sortymencie. W roku 1945 Niemcy obszarnicy wywieźli najlepsze sztuki zarodowe. Udało się uratować tylko około 40 [7]. Przed wywiezieniem w głąb Rzeszy uchronił je, ukrywając w stodole, jeden z owczarzy – Antoni Konieczny, pracujący w Brylewie od 1938 roku (fot. 2). Stado brylewskie miało wielu opiekunów. Zarówno przed II wojną światową, jak i po jej zakończeniu opiekę nad nim sprawował Witold Alkiewicz, który kontynuował myśl założycielską hodowli owiec prowadzoną jeszcze od czasów Szczawińskiego. We „Wspomnieniach starego owczarza” [1] zamieszczona jest opinia Krzysztofa Osten-Sackena, przygotowana w związku z wystąpieniem o przyznanie Witoldowi Alkiewiczowi Odznaki Honorowej Polskiego Towarzystwa Zootechnicznego. Autor podnosi fakt wybitnej aktywności Alkiewicza zarówno w okresie przedwojennym, jak i powojennym, zmierzającej do zachowania jednolicie wysokiego poziomu użyteczności u owiec merynosowych w stadzie brylewskim. Z kolei sam Alkiewicz przekształcał typ meryno-prekosa, który dość mocno się rozprzestrzenił na ziemiach polskich należących do dawnego zaboru pruskiego, na nieco inny, o użyteczności wełnisto-mięsnej, który obowiązuje w zasadzie do dnia dzisiejszego, nadając owcom merynosowym bardziej polski charakter i wygląd. Alkiewicz pisał w swoich wspomnieniach o stadzie brylewskim: (...) *stado o wysokiej wartości genetycznej, z dobrze ustalonym genotypem* [1]. Wśród znanych selekcjonerów stad w Brylewie wymieniany jest też Stanisław Pigłosiewicz, wybitny kontynuator myśli Witolda Alkiewicza w zakresie utworzenia naszego typu merynosa polskiego.

Po II wojnie światowej właścicielami stada były: Spółdzielnia „Społem”, Państwowe Gospodarstwo Rolne, Zespół Hodowli Zarodowej, Państwowy Ośrodek Hodowli Zarodowej w Garzynie. Obecnie stado należy do Ośrodka Hodowli Zarodowej „GARZYN” Sp. z o.o. w Garzynie.

Według dorocznych raportów, publikowanych najpierw przez Centralną Stację Hodowli Zwierząt w War-

Fot. 2. Antoni Konieczny w owczarni w Brylewie (fot. archiwum OHZ Garzyn)

szawie, a później przez Polski Związek Owczarski, w latach 1982-1990 stado w Brylewie prowadzone było przez Teresę Osten-Sacken [5, 6]. Z wiadomości uzyskanej drogą ustną wynika, że selekcjonerka ta prowadziła stado brylewskie już wcześniej, jeszcze zanim rozpoczęło publikować wyniki oceny wartości użytkowej owiec. W latach 1991-2000 selekcję prowadził Zbigniew Chmarzyński, następnie od roku 2001 do 2006 – Łukasz Turczynowski, a od 2007 roku – Roman Niżnikowski. Poziom użyteczności zmieniał się, według Waligóry [4], w następujący sposób: *Owce w Brylewie (...) charakteryzują się dobrym umiejętnościem, posiadają wyrównaną, wysadną wełnę o sortymencie średnim AB. Stanowią cenny materiał zarodowy w typie merynosa wełnisto-mięsnego.* Cytat ten wskazuje na realizację założeń dotyczących typu użytkowego wskazanego wcześniej przez Alkiewicza [1]. Według Waligóry [4] masa wełny matek w odroście 12-miesięcznym w stadzie brylewskim w 1954 roku wynosiła 4,2 kg, w 1960 roku – 5,0 kg, a w 1983 roku – 5,58 kg. W analogicznych latach uzyskano od przystępki odpowiednio: 5,1 kg, 5,6 kg i 6,2 kg wełny potnej. Natomiast od tryków w tym czasie uzyskiwano ok. 8,9 kg wełny. Wzrastała również w tym czasie wartość hodowlana owiec brylewskich, wyrażana średnią dla stada punktacją bonitacyjną w skali do 100 punktów, począwszy od 82,54 pkt. w roku 1977 do 86,80 pkt. w roku 1983. Poziom wskaźników rozrodu w tym okresie wynosił: płodność – 93,41%, plenność – 121,17%, odchów jagniąt – 89,87%, użyteczność rozplodowa – 101,43%. Uzyskiwane wskaźniki użyteczności w znaczącym zakresie przewyższały wartości średnie osiągnięte w innych stadach utrzymywanych na terenie OSHZ Poznań [4]. W tabeli 1. przedstawiono stany ilościowe owiec w stadzie brylewskim na przestrzeni lat 1960-2015.

Niestety, mimo wspaniałych tradycji, kryzys w owczarstwie krajowym wywarł znaczące piętno także na tym stadzie, stąd ilościowy udział w obrocie tryków ulegał stałemu pomniejszaniu. Natomiast przedstawione w tabeli 2. wskaźniki rozrodu tych owiec znacząco wzrastały na przestrzeni kolejnych lat.

Tabela 1**Stan owiec w stadzie brylewskim w latach 1960-2015**

Rok	Stan owiec		Sprzedaż tryków	Sprzedaż maciorek
	ogółem	w tym matki		
1960	2169	739	192	219
1970	1373	756	138	105
1980	2813	1650	205	245
1990	3409	1718	46	0
1995	2285	1350	69	0
2000	605	360	36	0
2005	603	286	12	3
2010	416	186	7	0
2015	439	169	11	0

Tabela 2**Wskaźniki rozrodu w stadzie brylewskim w latach 1970-2015**

Rok	Płodność	Plenność
1970	85	112
1980	89	132
1990	86	153
1995	92	140
2000	93	130
2005	83	143
2010	95	151
2015	85	145

W roku 2005, dążąc w kierunku poprawy mięsności zaimportowano cztery tryki merynosa mięsnego z Niemiec. Po określeniu w programie hodowlanym dla owcy rasy merynos polski, że udział merynosa mięsnego nie powinien przekraczać 50%, rozpoczęto kojarzenia wzmacniające typ budowy oraz zmierzające do poprawy użytkowości mięsnej. W roku 2008 stado zostało przejrzane i jego znacząca część (ok. 150 maciorek) została zakwalifikowana do tworzonej w ramach ochrony zasobów genetycznych rasy merynos polski starego typu. Od tego momentu w Brylewie istniały dwa stada o podobnej liczebności – merynosa polskiego starego typu (MPS) oraz merynosa polskiego (MP), zawierającego udział rasy merynos niemiecki. Niestety, ze względów ekonomicznych, decyzją Zarządu OHZ „GARZYN” Sp. z o.o., stado owiec merynosowych nie wchodzących w skład rasy merynos polski starego typu zostało w 2017 roku zlikwidowane.

Od roku 2008 prowadzona jest w stadzie praca hodowlana w kierunku wyeliminowania genotypów podatnych na trzęsawkę [3]. Polega ona na eliminacji ze stada osobników zawierających w genotypie walinę w kodonie 136 i fenyloalaninę w kodonie 141. Obecnie do reprodukcji używane są jedynie tryki o genotypie *ALRR/ALRR*, co prowadzi do zwiększenia częstotliwości występowania tych opornych genetycznie uwarunkowań w stadzie.

Merynosy z Brylewa zdobyły wiele wyróżnień na wystawach zwierząt hodowlanych, między innymi:

- dwa złote medale dla tryczków na Krajowej Wystawie Zwierząt Hodowlanych w Poznaniu w 2007 roku,
- złoty medal dla tryczka na Krajowej Wystawie Zwierząt Hodowlanych w Poznaniu w 2008 roku,

Fot. 3. Maciorka merynosa – wicczempionka na XXVIII KWZH w Poznaniu w 2017 roku (fot. Paweł Wierzba)

- wicczempionaty dla tryczka hodowlanego i maciorki hodowlanej na XXVI Krajowej Wystawie Zwierząt Hodowlanych w Poznaniu w 2013 roku,
- czempionat dla maciorki merynosa i puchar Dyrektora WODR w Poznaniu dla najlepszej stawki maciorek ras matecznych na XXI Regionalnej Wystawie Zwierząt Hodowlanych – Sielinko 2015,
- czempionat dla tryczka MPS na XXII Regionalnej Wystawie Zwierząt Hodowlanych – Sielinko 2016,
- czempionat dla maciorki MPS i maciorki merynosa na XXIII Regionalnej Wystawie Zwierząt Hodowlanych – Sielinko 2017,
- wicczempionat dla maciorki merynosa na XXVIII Krajowej Wystawie Zwierząt Hodowlanych w Poznaniu w 2017 roku (fot. 3),
- czempionat dla maciorki MPS na XXIV Regionalnej Wystawie Zwierząt Hodowlanych – Sielinko 2018.

Stado brylewskie wywarło znaczący wpływ na hodowlę owiec w Polsce. Podczas przeglądów wielu stad merynosowych związanych z kwalifikacją do programu ochrony zasobów genetycznych rasy merynos starego typu (MPS), analizie poddawano historię poszczególnych stad. Rozpłodniki z Brylewa odegrały w nich znaczącą rolę, co warto jest szczególnego upamiętnienia.

W roku 2019 minęło 100 lat od założenia ksiąg zarodowych nr 411-001. Mimo ogromnego kryzysu jaki dotknął polskie owczarstwo szczególnie po roku 1994, stado przetrwało dzięki funkcjonowaniu w zasobach najpierw Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa, na-

stępnie Agencji Nieruchomości Rolnych, a obecnie Krajowego Ośrodka Wsparcia Rolnictwa. Stało się tak, mimo że wiele cennych stad merynosowych o pięknej historii przestało istnieć. Niestety do tej pory OHZ „GARZYN” Sp. z o.o. z różnych względów nie uświetnił tego jubileuszu, który mógł być doskonałą promocją zarówno dla polskiego owczarstwa, jak i hodowli w Garzynie należącej do KOWR i nadzorowanej przez resort rolnictwa. Polskie Towarzystwo Zootechniczne postanowiło w skromnym zakresie wypełnić tę lukę i uczcić jubileusz stada brylewskiego podczas obrad Sekcji Chowy i Hodowli Owiec i Kóz odbywających się w ramach 84. Zjazdu Naukowego PTZ w Szczecinie. W opinii uczestników, proces tożsamości hodowlanej należy podkreślać, co znalazło swoje odbicie w niniejszym opracowaniu.

Literatura: 1. Alkiewicz W., 2017– Wspomnienia starego owczarza. Polskie Towarzystwo Zootechniczne, Warszawa. 2. Kownacka E., Kownacki J. – Szczawińscy z Brylewa (<http://krzemieniewo.net/artykuly/szczawinscy.pdf>; dostęp: 12.12.2019). 3. Niżnikowski R., Oprządek A., Czub G., Świątek M., Kubasik D., Brzoza P., Głowacz K., Ślęzak M., 2015 – Polymorphism of the PrP prion protein gene in Polish Merino and old-type Polish Merino from Brylewo flock. *Bulletin of the Veterinary Institute in Pulawy* 59, 321-326. 4. Waligóra W., 1985 – Monografia przedsiębiorstw hodowli zarodowej Wielkopolski, Ziemi Lubuskiej i Pomorza Zachodniego w latach 1945-1984. PWRiL, Poznań. 5. Wyniki oceny wartości użytkowej owiec w latach 1982-1995. Centralna Stacja Hodowli Zwierząt, Warszawa. 6. Wyniki oceny wartości użytkowej owiec i kóz w latach 1996-2018. Polski Związek Owczarski, Warszawa. 7. Życiorys wpisany w brylewski pejzaż (http://www.krzemieniewo.net/viewpage.php?page_id=149; dostęp 2.01.2020).

Analiza wyników polowych prób użytkowości koników polskich przeprowadzonych w 2018 roku

Marta Siemieniuch¹, Zbigniew Jaworski²

¹Institut Rozrodu Zwierząt i Badań Żywności PAN w Olsztynie, Stacja Badawcza w Popielnie, Zakład Immunologii i Patologii Rozrodu

²Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Katedra Hodowli Koni i Jeździectwa

Koniki polskie są zachowawczą rasą koni wywodzącą się bezpośrednio od dzikich tarpanów, które spotykane były na wolności na terenach wschodniej Polski oraz Litwy i Prus do XVIII wieku. Hipoteza, że konik polski jest potomkiem dziko żyjących tarpanów została zaproponowana przez profesora Tadeusza Vetulaniego, który w 1936 roku rozpoczął eksperyment mający udowodnić, że koniki są potomkami leśnej odmiany tarpana. Od 1955 roku eksperyment ten prowadzony jest w Popielnie, gdzie znajduje się największa w Polsce hodowla koników polskich, prowadzona w dwóch niezależnych systemach utrzymania – stajennym i rezerwatowym [8].

W roku 1999 zatwierdzony został program hodowli zachowawczej koników polskich, w którym określono kryteria związane z pochodzeniem, typem rasowym

oraz wartością użytkową koni tej rasy. Obecnie (od 2019 roku) obowiązuje uaktualniony program hodowlany opracowany przez Komisję Księgi Stadnej koni rasy konik polski oraz Biuro Polskiego Związku Hodowców Koni [10]. Zgodnie z jego założeniami koniki polskie muszą być poddane próbom użytkowości, wśród których wyróżnia się próbę wstępną oraz dwie próby polowe (do wyboru), tj. próbę wierzchową lub zaprzęgową. Na podstawie wyników prób dzielności, czyli prób użytkowości, określa się wartość użytkową danego osobnika. Próbom dzielności, podobnie jak pomiarom biometrycznym, poddawane są koniki utrzymywane w systemie hodowli stajennej lub bezstajennej, natomiast koniki utrzymywane w systemie rezerwatowym nie podlegają próbom użytkowości.

W programie hodowli zachowawczej koników polskich określono następujące cele hodowlane:

- 1) zachowanie rasy konik polski, w szczególności jej pierwotnych cech odziedziczonych po tarpanach;
- 2) doskonalenie cech związanych z użytkowaniem wierzchowym, rekreacyjnym, sportowym, hipoterapeutycznym oraz związanych z kształtowaniem krajobrazu.

Ten drugi cel jest realizowany poprzez: polowe zaprzęgowe i wierzchowe próby użytkowości, wykorzystanie koników w różnych formach użytkowania rekreacyjnego i sportowego (zarówno wierzchowego, jak i zaprzęgowego), wykorzystanie koników w hipoterapii oraz kształtowaniu krajobrazu. Zgodnie z zasadami obowiązującymi w poprzednich wersjach programu hodowlanego, obowiązkowym polowym próbom dzielności poddawane były jedynie ogiery. Obecnie próbom tym poddawane są także klacze. Tym samym hodowcy/właściciele koników polskich zostali postawieni przed koniecznością poddawania próbom użytkowości zarówno ogiery, jak i klacze, co spowodowało gwałtowny wzrost liczby koników w tych próbach.

Podczas zasadniczej polowej próby dzielności komisja ocenia osiem elementów (tab. 1):

- 1) zachowanie konia – ocenie podlega zachowanie się konia podczas siodłania/zaprzęgnięcia, posłuszeństwo konia, łatwość przyjęcia pomocy;